

LNB
Bibliotēku attīstības centrs

Latvijas bibliotēku novadpētniecības darba vadlīnijas

Rīga, 2017

L N B

LATVIJAS
NACIONĀLĀ
BIBLIOTĒKA

Sastādītāja:

Marlēna Krasovska, LNB Bibliotēku attīstības centrs

Konsultante un redaktore:

Jana Dreimane, LNB Letonikas un Baltijas centrs

Redkolēģija:

Latvijas Universitātes Sociālo zinātņu fakultātes Informācijas un
bibliotēku studiju nodaļas vadītāja **Daina Pakalna**

Rīgas Centrālās bibliotēkas Bibliotēku dienesta galvenā eksperte
bibliotēku jomā **Inta Sallinene**

“Tieto Latvia” tirdzniecības vadītāja **Baiba Mūze**

© Latvijas Nacionālā bibliotēka, 2017

ISBN 978-9984-850-56-6

Vadlīniju mērķis ir pilnveidot Latvijas bibliotēku novadpētniecības darbu un ieviest vienotus darbības principus, lai radītu priekšnoteikumus integrētu, mūsdienīgu un vispārpieejamu novadpētniecības resursu kolekciju un pakalpojumu attīstībai. Vadlīnijas ir ieteicošas. Tā kā bibliotēku novadpētniecības darbu lielā mērā ietekmē atšķirīgi vietējie apstākļi, šo darbības jomu ir sarežģīti standartizēt. Lai gan ieteicams vadīties pēc vispārējiem principiem, teorētiskās nostādnes piemērojamas katras bibliotēkas unikālajai situācijai.

Novadpētniecība — prioritārs bibliotēku darba virziens

1. Saskaņā ar *IFLA/UNESCO* vadlīnijām attīstībai¹ publiskā bibliotēka ir viena no svarīgākajām vietējās sabiedrības institūcijām, kas vāc, saglabā un nodrošina publicitāti vietējās kultūras mantojumam.
2. Novadpētniecība ir viens no prioritārajiem bibliotēkas darba virzieniem, kas ietver kompleksu un vispusīgu novada (apkaimes, reģiona) dzīves dokumentēšanu un izpēti — pagātnē, tagadnē un nākotnes perspektīvā visās zinātņu nozarēs un vietējās dzīves aspektos. Ikvienas bibliotēkas novadpētniecības krājums ir unikāls kolektīvās atmiņas liecību kopums, kas prezentē vietējās vērtības, tradīcijas, sasniegumus, novada vēsturi un attīstību, nostiprina lokālo identitāti, kopienas saliedētību un lokālpatriotismu.

Sadarbība, partnerība, koordinācija

3. Bibliotēkas novadpētniecības darba priekšnoteikumi ir sadarbība, partnerība un koordinācija. Pirms novadpētniecības darba uzsākšanas apzināmas visas novada institūcijas, valsts iestādes un struktūras (bibliotēkas, arhīvi, muzeji, kultūras un izglītības iestādes utt.), nevalstiskās organizācijas, privātpersonas (ievērojami novadnieki, individuāli novadpētnieki u.c.) un citi, kas darbojas novadpētniecībā vai ar to saistītā nozarē (izglītība, tūrisms utt.), glabā vai izmanto novadpētniecības resursus. Nepieciešams noteikt bibliotēkas vietu un lomu kopējā novadpētniecības institūciju un pētnieku sadarbības tīklā, novēršot resursu un pakalpojumu dublēšanos un veicinot sinerģiju kopējas vīzijas un stratēģijas ietvaros.
4. Novadpētniecības bibliotekārs ne tikai veido novadpētniecības krājumu savā bibliotēkā, bet ir arī novada informācijas pārvaldītājs (pārzina savas bibliotēkas, kā arī citu institūciju novadpētniecības resursus un pakalpojumus),

¹ Publisko bibliotēku pakalpojumi : IFLA/UNESCO vadlīnijas attīstībai. Public library service: IFLA/UNESCO guidelines for development. Publisko bibliotēku sekcijas uzdevumā sagatavojusi darba grupa Filipa Gila (Philip Gill) vadībā ; tulkojumu latviešu valodā sagatavojusi Latvijas Nacionālās bibliotēkas Bibliotēku attīstības institūta darba grupa: Inese Kazāka, Anna Mauliņa, Anda Saldovere ; Starptautiskā bibliotēku asociāciju un institūciju federācija (IFLA). Rīga, Latvijas Nacionālā bibliotēka, 2008. 9.-10.lpp. Pieejams: www.ifla.org/files/assets/hq/publications/archive/the-public-library-service/pg01-lv.pdf

novadpētniecības resursu koordinators, sadarbības iniciators (veidojot vai veicinot plašāka sadarbības tīkla izveidi starp visiem novadpētniecības darba veicējiem), saziņas un informācijas apmaiņas nodrošinātājs, nereti arī metodiskā un konsultatīvā atbalsta sniedzējs šajā jomā. Tādēļ tieši bibliotēkām ir vislielākais potenciāls kļūt par sava novada novadpētniecības centru. Novadpētniecības bibliotekāra uzdevums ir dalīties zināšanās ar sabiedrību, vietējās vēstures pētniekiem, citiem novadpētniecības kolekciju glabātājiem. Bibliotēka ir tikšanās vieta un atbalsta punkts novadpētniekiem, vēstures interesentiem, dažādu nozaru speciālistiem. Bibliotēka ir vide kopienas iedzīvotāju savstarpējai komunikācijai.

5. Perspektīvā Latvijas bibliotēku novadpētniecības krājumi skatāmi kā vienots nacionālais novadpētniecības krājums un bibliotēku sadarbība novadpētniecībā attīstāma valstiskā līmenī.

Personāls

6. Novadpētniecības bibliotekāram jābūt kvalificētam bibliotekāram.
7. Novadpētniecības bibliotekāram nepieciešamas arī vispusīgas zināšanas par novada vēsturi, kultūras mantojumu, jāorientējas galvenajos sociālās, ekonomiskās, politiskās un kultūras dzīves procesos.
8. Visiem pārējiem bibliotēkas darbiniekiem ir jāpārzina novadpētniecības resursi un jāspēj sniegt vismaz vienkāršas uzziņas novadpētniecībā.
9. Novadpētniecības bibliotekāram var asistēt brīvprātīgie.

Novadpētniecības darba plānošana

10. Novadpētniecība atspoguļojama bibliotēkas darba plānos un citos bibliotēkas un novada stratēģiskās plānošanas dokumentos (piemēram, bibliotēkas stratēģijā, pašvaldības kultūras nozares vai izglītības attīstības plānos), paredzot finansējumu bibliotēkas budžetā (personāla atlīdzībai, aprīkojumam, komplektēšanai, apstrādei, glabāšanai, pieejamības nodrošināšanai, publicitātei, autortiesību atlīdzībai, krājuma saglabāšanai, digitalizācijai, digitālo resursu veidošanai, datubāzu abonēšanai, pakalpojumu sniegšanai, novadpētniecības darba attīstībai, mācībām u.c.). Mērķtiecīgi izmantojamas projektu, struktūrfondu un citas finansējuma piesaistes iespējas novadpētniecības darba pilnveidošanai.
11. Izstrādājama bibliotēkas novadpētniecības darba koncepcija, kurā definēti bibliotēkas novadpētniecības darba mērķi un uzdevumi saskaņā ar bibliotēkas vispārējiem mērķiem un uzdevumiem, noteikti prioritārie virzieni un nepieciešamie resursi darba veikšanai.

12. Novadpētniecības darbs jāveic atbilstoši vispārējiem bibliotēku darba standartiem, bibliotēku un citu kultūras institūciju labākajai praksei, jaunākajām teorētiskajām atziņām un inovācijām.

Novadpētniecības darba saturs

13. Bibliotēku novadpētniecības darba pamatvirzieni ir: maksimāli pilnīga novadpētniecības krājuma veidošana, organizēšana un saglabāšana, novadpētniecības informācijas meklēšanas sistēmas veidošana un uzziņu sniegšana, pieejamības nodrošināšana, novadpētniecības krājuma un pakalpojumu popularizēšana. Svarīgs novadpētniecības darba virziens ir arī bibliotēkas vēstures izpēte un dokumentēšana.
14. Novadpētniecības darba speciālists var uzņemties vēl papildu uzdevumus (piemēram, vietējā satura veidošana, dokumentējot mūsdienas un neseno pagātni, mutvārdu vēsture, ģeoloģija, zinātniskā pētniecība, tūrisms, rūpes par dabas un kultūrvēsturiskajiem objektiem un piemiņas vietām, atceres pasākumu organizēšana utt.) tikai tad, ja pieejami atbilstoši resursi. Uzņemoties tādus darba uzdevumus, kas atbilst citām nozarēm (vēsture, arhivistika, žurnālistika u.c.), respektējami visi attiecīgajās nozarēs akceptētie standarti, vadlīnijas un ētikas principi. Materiālu vākšanā, apstrādē un pētniecībā izmantojamas aprobētas pētniecības metodes.

Novadpētniecības krājuma komplektēšana

15. Bibliotēkas krājuma attīstības politikā ietverami novadpētniecības krājuma veidošanas principi. Noteicams novadpētniecības krājuma aptvērums (nozaru, tematiskais, ģeogrāfiskais, hronoloģiskais, dokumentu veidi un formāti, valodas), dziļums, krājumā nekomplektējamie dokumenti, dāvinājumu politika u.c. Nosakāms, kādi būs komplektēšanas avoti (arī digitālajam saturam) un iegādājamo resursu eksemplaritāte. Nosakāmi novadnieku atlases kritēriji (piemēram, dzimis, audzis, dzīvo (dzīvojis), mācījies, strādā (strādājis) novadā, devis paliekošu ieguldījumu novada attīstībā, veicinājis novada atpazīstamību Latvijā un pasaulē, atklājis jaunas, interesantas novada vēstures vai mūsdienu procesu nianšes u.c.). Apsverama ar novadu saistītas daiļliteratūras (novadnieku darbi; darbības vieta – novads, ar novadu saistīti literārie tēli vai to prototipi u.tml.) komplektēšana.
16. Bibliotēka novadpētniecības darbā primāri apzina jebkura veida publicēto informāciju, tajā skaitā audiovizuālos, digitālos un interneta resursus. Komplektējami ir arī nozīmīgi npublicētie materiāli (atmiņas, vēstules, dienasgrāmatas, studentu pētniecības un promocijas darbi, rokraksti, dokumenti, fotogrāfijas, attēli, kartes, audioieraksti, videoieraksti u.c.). Cita veida resursi, piemēram, lietišķie materiāli komplektējami tikai papildus, ja to pieļauj bibliotēkas kapacitāte (kā finanšu, tā personāla resursi, telpas, piemēroti saglabāšanas apstākļi, drošība u.c.). Prioritāri komplektējami unikāli materiāli ar vēsturisku, kultūrvēsturisku, zinātnisku vai māksliniecisku vērtību, vai praktisku

nozīmi vietējās kopienas dzīvē. Komplektējot novadpētniecības krājumu, jāvirās no subjektivitātes materiālu vērtēšanā. Komplektējami arī materiāli par mūsdienām un neseno pagātņi, lai fiksētu un saglabātu vietējās sociālās, ekonomiskās un kultūras aktivitātes un sasniegumus. Novadpētniecības darbā jāaptver un jāatspoguļo novads visā kultūru daudzveidībā.

Novadpētniecības krājuma uzskaitē un organizācija

17. Novadpētniecības krājumam, tajā skaitā digitālajiem objektiem, nublicētajiem, lietišķajiem u.c. materiāliem, jābūt uzskaitītiem, katalogizētiem un klasificētiem atbilstoši starptautiskajiem un nacionālajiem standartiem un labākajai praksei. Ziņas par visiem novadpētniecības krājuma materiāliem atspoguļojamas tiešsaistē pieejamā bibliotēkas informācijas meklēšanas sistēmā. Visiem digitālajiem objektiem ir pievienojami metadati. Iespēju robežās apraksti ir bagātināmi ar papildu informāciju, pievienojot anotācijas, pilntekstus, attēlus, saites uz digitālajiem objektiem un elektroniskajiem resursiem.
18. Novadpētniecības materiālus var atdalīt no pārējā bibliotēkas krājuma (atsevišķā nodaļā, telpā (lasītavā), stūrītī, ekspozīcijā vai plauktā). Novadpētniecības materiālus ieteicams marķēt ar speciālu atzīmi (piemēram, uzlīmi), lai tos varētu viegli atpazīt. Vēlams novadpētniecībai atvēlēt atsevišķu sadaļu bibliotēkas tīmekļvietnē. Sastādāms un tīmekļvietnē publicējams svarīgāko novadpētniecībā izmantojamo tīmekļvietņu un saišu ceļvedis.

Novadpētniecības krājuma saglabāšana, digitalizācija

19. Ņemot vērā to, ka novadpētniecības krājumā ir unikāli, reti un vērtīgi materiāli ar ilglaicīgu un paliekošu nozīmi, tam ir nosakāma augsta saglabāšanas prioritāte. Katram materiālu veidam jānodrošina atbilstoši glabāšanas apstākļi. Nepieciešamības gadījumā iegādājamas speciālas mēbeles un aprīkojums to fiziskajai drošībai (slēdzami plaukti, skapji, vitrīnas u.c.). Bibliotēkas krājuma attīstības politikā iekļaujamas novadpētniecības materiālu saglabāšanas nostādnes, kas ietver drošības novērtējumu un risku novēršanas plānu, drošības noteikumu izstrādi.
20. Materiālu vērtība, unikalitāte un bieži vien arī to sliktais stāvoklis nosaka, ka novadpētniecības krājums ir prioritāri digitalizējams. Izaicinājums ir digitālā satura, tajā skaitā digitāli dzimušo resursu ilgtspējīga saglabāšana. Nosakāmi digitālo resursu saglabāšanas principi, kur ņemti vērā tādi riski kā straujā tehnoloģiju attīstība (sekojams līdzī digitālo objektu formātu novecošanai un pārvešanai uz jauniem formātiem), datu drošība (personas datu aizsardzība, kibernetiskie uzbrukumi, datorvīrusi un kaitnieciska programmatūra), tehniski aparatūras un programmatūras bojājumi. Tīmekļa vides mainīgums nosaka internetā pieejamo tiešsaistes publikāciju vākšanas un arhivēšanas jeb rasmošanas nepieciešamību.

Novadpētniecības resursu pieejamība

21. Bibliotēkas novadpētniecības krājuma un pakalpojumu pieejamības pamatprincips — lokālas vērtības globālai pieejamībai. To nosaka gan vispārējā bibliotēku politika, gan bibliotēku novadpētniecības krājumu unikalitāte. Bibliotēkas uzdevums ir nodrošināt gan klātienē, gan attālināto pieejamību novadpētniecības krājumam.
22. Veicināma novadpētniecības krājumu digitalizācija un digitālā satura pieejamība, cik vien iespējams, nodrošinot tiešsaistes piekļuvi. Nosakot, kuri digitālie novadpētniecības materiāli pieejami attālināti, ievērojams galvenais princips — ja nav autortiesību ierobežojumu, tad vērtīgākajiem, biežāk pieprasītajiem, interesantākajiem.
23. Veidojami jauni, tostarp digitāli resursi un e-pakalpojumi, plašāk un mērķtiecīgāk izmantojot jaunās tehnoloģijas un inovācijas.
24. Iespēju robežās, īpaši attālinātajiem lietotājiem, piedāvājama informācija arī svešvalodās, tādējādi iekļaujoties Eiropas un pasaules kultūrvēsturē.
25. Izstrādājami skaidri un uzskatāmi novadpētniecības krājuma lietošanas noteikumi. Apsverams, kuri novadpētniecības materiāli nav izsniedzami ārpus bibliotēkas. Novadpētniecības krājumam vai vismaz tā lielākajai daļai ir jānodrošina brīvpiekļuve. Ierobežotu piekļuvi var noteikt retiem, ļoti vērtīgiem, trausliem materiāliem (šādiem materiāliem ieteicams izgatavot un izsniegt kopijas, oriģinālus izsniegt tikai īpašos gadījumos, piemēram, zinātniskai izpētei, izstādēm). Ierobežota piekļuve var būt arī resursiem, kas ietver sensitīvu informāciju. Popularizējot nepublicētos materiālus, ievērojami privātuma nosacījumi, kas saskaņoti ar autoru vai materiālu īpašnieku (ieteicams slēgt līgumu par materiālu izmantošanu).
26. Materiālus publicējot vai reproducējot, respektējams spēkā esošais autortiesību regulējums. Ar autortiesībām aizsargātiem darbiem, ja nav saņemta autora atļauja darba izmantošanai, attālinātai pieejai sniedzami tikai metadati, kurus šajā gadījumā jācenšas veidot īpaši detalizētus.

Popularizēšana un sabiedrības iesaiste novadpētniecības darbā

27. Novadpētniecības krājuma un pakalpojumu attīstībā iesaistāma plašāka sabiedrība, it īpaši vietējā kopiena. Tā mudināma iesniegt novadpētnieciskus materiālus, dokumentēt pagātnes un mūsdienu vietējās sociālās, ekonomiskās, kultūras u.c. norises, sasniegumus, veidot novadpētniecības saturu. Sabiedrība iesaistāma faktu noskaidrošanā, metadatu veidošanā, novadpētniecības krājuma, dažādu mazāk zināmu vēstures posmu un notikumu izpētē u.c.
28. Tā kā novada un visas valsts vēstures notikumi ir cieši saistīti ar atsevišķu personu un dzimtu vēsturi, cilvēku dzīvesstāsti un atmiņas var sniegt būtisku

informāciju par politiskajiem, sociālajiem un ekonomiskajiem apstākļiem noteiktā laika periodā. Tādēļ bibliotēku uzdevums ir rosināt un sekmēt dzimtu pētniecību, iesaistīties mutvārdu vēstures liecību vākšanā. Šī darba rezultātā tapušie materiāli (dzīvesstāstu intervijas, atmiņu stāsti par vietām, notikumiem un cilvēkiem, publikācijas, ziņojumi, referāti, dzimtu ciltskoki u.c.) vai to kopijas ir vērtīgs papildinājums bibliotēku novadpētniecības krājumiem.

29. Svarīga ir gan sabiedrības informēšana par bibliotēkas novadpētniecības krājumu un pakalpojumiem, gan bibliotēkas kā novadpētniecības centra popularizēšana, gan izpratnes veicināšana par lokālā kultūras mantojuma nozīmi un vērtību. Izmantojamas dažādas publicitātes un sabiedrības iesaistes formas, tajā skaitā jaunākajās inovatīvajās tehnoloģijās balstītas iniciatīvas. Izšķiroties par konkrētas virtuālas platformas izmantošanu šiem mērķiem, izvērtējama tās ilgtspēja.
30. Bibliotēkai vēlams iesaistīties reģionāla, nacionāla un starptautiska mēroga iniciatīvās, lai paplašinātu bibliotēkas novadpētniecības krājuma pieejamību, popularizētu vietējās vērtības, veicinātu novada atpazīstamību.

Snieguma rādītāji

31. Novadpētniecības darbs atspoguļojams bibliotēku gada pārskatos.
32. Novadpētniecības darba novērtēšanai izmantojami kvantitatīvie un kvalitatīvie indikatori (telpas, aprīkojums un personāls, novadpētniecības krājuma attīstība, izmantojums un pieejamība, bibliogrāfisko datu kvalitāte, krājuma saglabāšana, digitalizācija, pakalpojumi, sadarbība, projekti, publicitāte, lietotāju apmierinātība u.c.).

